

Iancu Laura

A MOLDAVI MAGYAROK IDENTITÁSÁNAK TUDOMÁNYOS INTERPRETÁCIÓI

A moldvai magyarsággal kapcsolatos kutatások egyik legbonyolultabb kérdése a népcsoport identitása. A vizsgálatok gyakran túlságosan leegyszerűsítették a moldvai katolikusok identitása, valamint az egyház és a vallás kérdését, e tényezők egymáshoz való viszonyát. (TÓTH I. 2006. 11).

A szakirodalomban uralkodó megállapítások szerint a moldvai magyar népcsoport kimaradt a magyar polgári nemzet- és kultúraszervezés eseményeiből, mozgalmából (nyelvújítás, anyanyelvű oktatás, anyanyelvű hitélet stb.) és ezek a (nemzeti, kulturális) hatások később sem formálták át a közösségek kollektív világgképét, társadalmi struktúráját és kultúráját. Egyik tanulmányában Pozsony Ferenc (POZSONY 2005a. 110.) úgy fogalmaz, hogy a moldvai magyarság az egyetlen olyan magyar nyelvű csoport, amely a 19–20. század idején nem vált a modern polgári magyar nemzet szerves részévé. A témában készült vizsgálatok többsége az identitásstruktúra ún. egyesítő és elválasztó elemei (nyelv, közös eredettudat, vallás, tradíciók stb.) mentén próbálták feltérképezni a moldvai magyarság (kollektív) identitását, illetőleg az etnikai/nemzeti identitást „helyettesítő” világgkép elemeit, amit – ahogyan a későbbiekben szó lesz róla – sokan a vallásban véltek felfedezni.

Tánczos Vilmos (TÁNCZOS 2006. 45.) hívta fel a figyelmet arra, hogy míg a csángók identitását szinkron metszetben számos tanulmány boncolgatja, addig „*az etnikai-nemzeti tudatot érintő asszimilációs folyamatok történeti alakulásáról alig vannak információink*”. További problémaként tartja számon azt is, hogy bár a jelenre irányuló vizsgálatok meglehetősen látványos – és tegyük hozzá: általánosító, olykor felszínes és egyoldalú – kutatási eredményekkel szolgálnak, azáltal, hogy figyelmen kívül hagyják a szakirodalom által korábban felhalmozott információkat, nem képesek a napjainkban tapasztalható identitásmegnyilvánulások és -folyamatok értő értelmezésére.¹ A történész Marius Diaconescu nyomán széles körben elterjedt nézet, hogy a moldvai katolikus lakosság több mint egy évszázada „*súlyos identitáskrisztsben*” szenved, lévén, hogy az érintettek nincsenek meggyőződve eredetükről, etnikai hovatartozásukról, aki pedig kitart meggyőződése mellett, az a nyilvánosság előtt nem vállalja nézeteit. (DIACONESCU 2005. 9)² A kutatás az általánosság szintjén tesz kijelentése-

¹ Kiemelések: I. L.

² A szerző az identitástudat meglétét vagy hiányát bizonyos fajta (történeti jellegű) tudás birtok-

ket a csángók identitására és/vagy identitáskrizisére vonatkozóan, kevés olyan tudományos vizsgálat készült, ahol a jelenség a maga összetettségében került volna elemzésre.³ Ilyen, a komplexitást szem előtt tartó vizsgálatot végzett Tánczos Vilmos (TÁNCZOS 2006. 27–46.) a középkori Moldvában végbemenő asszimilációs folyamatok különböző *szintjeiről* (vallási, nyelvi, etnikai). Hasonló eljárást követett Vincze Gábor (VINCZE 2004. 17.) is, aki egyik tanulmányában az identitásváltás különböző *tényezőit* veszi számba, úgymint a sajátos (vagy hiányos) *társadalmi szerkezet*,⁴ a hiányzó nemzeti szellemű *egyházi értelmiség*, a munkamigráció következtében kialakult *asszimiláció* stb. (VINCZE 2004. 19.; 2008. 9–75.) Végül, hasonló módszert alkalmaz Gazda József (GAZDA 1994. 269–282.) is, aki a „nemzeti érzés” szintjeit a népcsoport történeti és nyelvi rétegzettségére szerint, valamint az egyház és az állam irányából érkező hatások mentén jellemzi.

A bevezetőben említettem, hogy a csángók identitásával kapcsolatos alapvetések egyike szerint a csángók kimaradtak a *felvilágosodás* és a *polgári átalakulás* folyamataiból, amely – a nézetek szerint – a Kárpát-medencén belül élő magyarság számára megteremtette a *modern nemzettudatot*. Ehhez kapcsolódik az a Vincze Gábor kapcsán már említett, a *társadalom rétegzettségével* kapcsolatos körülmény, hogy ti. a moldvai katolikus népcsoport (a 18–19. században) sem *értelmiségi*, sem *nemesi* réteggel nem rendelkezett, amely formálni tudta volna nemzeti öntudatát.⁵ A kutatás a moldvai magyarság identitásának alakulását meghatározó tényezők közé sorolja még a *népi patriotizmus*, a *népi nacionalizmus* hiányát is (TURAI é. n. 132.), továbbá azt a tényt, hogy a paraszti származású „deákok”,⁶ kántorok, akik a magyar katolikus lakosság számára anyanyelvű vallásos kultúrát tartottak fenn, nem tudták közvetíteni a magyar nemzeti történelem legfontosabb eseményeit, és megfogalmazni, megtanítani számukra a magyar nemzeti szimbólumokat.⁷ A fentiekben vázoltak tükrében a mai tudományos álláspont szerint, a moldvai magyar közösségek *középkorias*, *etnikai* vagy *prenacionális* típusú identitással rendelkeznek, ami azt jelenti, hogy a csoport összetartozását nem az ún. nemzeti identitáselemek, hanem a kö-

lásához és bizonyos fajta (szilárd, következetes) magatartás meglétéhez köti. DIACONESCU 2005. 9.

³ Ti. olyan vizsgálatok, ahol az etnikai, nyelvi, kulturális, vallási elemek önálló elemzésére került volna sor. A református magyarságról I. CZELDER 1862.; SZABÓ 1940. L. még Petrás Incze János tudósításai in DOMOKOS P. 1979. 1345.; VESZELY – IMETS – KOVÁCS 1870. 133.

⁴ Vincze Gábor adatai szerint a „nemzeti újjászületés” korában a moldvai magyarság homogén jobbgány-paraszti társadalmat alkotott. VINCZE 2004. 17.

⁵ L. pl. DIÓSZEGI – POZSONY 1996. 108–109.; Halász 1992. 11. Tánczos Vilmos kimutatta, hogy a 15–16. századi moldvai magyar etnikum társadalmilag rétegzett volt, különböző osztályok, csoportok révén képviselte magát Moldva társadalmában. TÁNCZOS 2006. 27.

⁶ Gegő Elek 1838-ban a következőket írja: „A’ nemzetiségnek eddigleni mibenléte, fenmaradását egyedül tehát a’ vallásnak ’s a’ tisztelendő magyar minorita atyák’ befolyásának köszönhetjük”. Gegő 1838. 55. Vö. DIÓSZEGI – POZSONY 1996. 109.

⁷ POZSONY 2005a. 95. L. még VINCZE 2004. 18–19.

zösségben gyakorolt normatív rítusok, azonos nyelvi, kulturális, vallási tradíciók alkotják és határozzák meg – ilyen irányú vizsgálatokat azonban nem végeztek. (POZSONY 2005A, 95.)

A magyar nyelvészet és néprajztudomány a moldvai magyarságot három egységre tagolja (északi-, déli- és székelyes csángók). A vizsgálatok mégis vagy általánosságban a csángókra, vagy egy adott településen gyűjtött adatok elemzése révén tesznek (általánosan érvényes(nek) vélt) megállapításokat az identitás mibenlétére vonatkozóan. Nincsenek ismereteink például arról, hogy az egyes csoportok milyen szempontok szerint határolják el önmagukat egymástól, és milyen értékek mentén vállalnak közösséget egymással. A kérdés tisztázása messzemenően indokolt, hiszen a faluközösségek között a valláson kívül,⁸ gyakran nincs is más, egészében azonosnak, közösnek nevezhető identitáselem. Például a nyelvjárás, a viselet, egy-két kivételtől eltekintve falvanként változó. Ehhez hasonlóan, a katolikusok identitásáról alkotott kép hiteles megrajzolásához elengedhetetlen a magyarsággal/katolikusokkal együtt élő román (és más) csoportok identitásának az ismerete, miben különbözik egymástól az etnikai, vallási csoportok identitása, és van-e bármilyen közös elem (pl. táji, regionális stb.) identitásukban, világképükben.

KATOLIKUS IDENTITÁS

A fentiekben említettem, hogy a tudományos diskurzusban és a társadalmi közbeszédben egyaránt közhely, hogy a moldvai magyarok (prenacionális) identitását alkotó elemek között a *vallás* a legmeghatározóbb tényező. A dogmaszerű frázisként elterjedt és rögzült vélekedés alapja az, hogy az önazonosságra vonatkozó kutatói kérdésre⁹ a kérdezettek válasza „katolikus”, vagy „román katolikus”. Ez a megállapítás azt sejteti, hogy: 1. a megkérdezettek nem tesznek különbséget vallási és nemzeti hovatartozás között, legalábbis számukra ez a különbség nem létezik, vagy nem ismert, vagy nem lényeges; 2. önazonosság tekintetében a vallási hovatartozás prioritást élvez az identitás többi eleme között. A kérdés részletesebb kibontására itt most nincs mód, ám érdemes egyetlen jelenségre, éspedig az anyanyelvű mise igénylésére utalni, ahol a vallási és a nyelvi, illetve etnikai elemek közötti distinkció világosan kifejezésre jut. A moldvai katolikusokkal kapcsolatos forráskiadványok¹⁰ között számos – magyar nyelven megfogalmazott – levelet, kérvényt ismerünk, amiben a katolikus lakosok a különféle intézmények vezetőihez címzett folyamodványaikban magyar papot és magyar nyelvű

⁸ A moldvai katolikusok már vallás tekintetében sem alkotnak homogén csoportot. A közösségek felekezeti megoszlásáról l. PFT 2008/a. 183–212.

⁹ Pl.: Minek tartja magát?

¹⁰ Benda 1989.; Domokos 2001.; Vincze 2004.

vű liturgiát követeltek.¹¹ Perca Mihai (PERCA 2006. 25.) történész kimutatta, hogy 18–19. században a „magyar követelések” (magyar nyelvű pap, magyar nyelvű vallási élet), és a sorozatos lázadások miatt Szabófalvát és környékét az egyház berkeiben „a misszionáriusok purgatóriumának” nevezték. A folyamodványok tartalma alapján nem kétséges, hogy az anyanyelvű pap, ill. magyar nyelvű mise igénylésének a motivációja a magyar identitás. A kérdés további fejtegetésétől eltekintve leszögezhető tehát, hogy a vallási azonosságtudat nem helyettesíti az etnikai identitást.

Tény, hogy a moldvai katolikusokra irányuló egyházi és állami hatások a 20. század folyamán komoly változásokat eredményeztek az identitás terén is, ám az is tagadhatatlan, hogy a kutatói szelekció valamint az identitásvizsgálat körülményei szintén fontos tényezői a „katolikus identitás” konstrukciónak, ami – a vizsgálatok szerint – napjainkban a népcsoport egészére érvényes identitás-modellnek számít.

A szakirodalomban a „katolikus identitás” olyan kategóriaként kanonizálódott, amely kizárja, legalábbis figyelmen kívül hagyja az identitás további elemeit (pl. nyelv, nemzet, lokalitás, tradíció), és nem reflektál a többségi társadalom irányából érkező identifikációkra sem, arra ti., hogy például a környező románság miként vélekedik a katolikus lakosságról. A korábban már idézett Marius Diaconescu (DIACONESCU 2005. 12.) felhívja a figyelmet arra, hogy Moldvában a katolikusokat a középkortól kezdve egészen a két világháború közötti időszakig unguri-nak nevezték. Minthogy a középkori Moldvában a katolikus lakosság jelentős része magyar eredetű volt, a katolikus vallást *magyar vallás*nak, az ortodox vallást „*oláh hitnek*” nevezték. Ekként és ekkor (!) vált a vallás és az etnikum *szinonim* fogalomná.¹² Jakab Attila (JAKAB 2006. 27.) ezzel szemben úgy vélekedik, hogy az önmagukat katolikusokként meghatározó csángók „megrekedtek” a középkori gyakorlatban, amikor az identitást nem a nyelv és nem a nemzeti

11 Amikor 1646-ban a misszió püspöke a tatrosi katolikusok számára egy olasz szerzetest kívánt küldeni, a helyiek tiltakoztak ellene, mondván: „*ne csavargó szerzetest, hanem saját nyelvünkön szóló papot rendeljen ide, aki minket és gyerekeinket a saját nyelvünkön oktathat*”. TÓTH 1999. 26–27. Zöld Péter 1781-ben a következőket írja „*a magyarok hangos óhajások közt imádkoznak, hogy az Isten igazgassa szerencsésen a magyar király fegyvereit és a római szék szívét, hogy az olasz misszionáriusok helyett magyarokat és az ő nyelvüket értő lelkipásztorokat méltóztassék nekik leküldeni*”. ZÖLD 2002. 53. A magyar pap iránti igényt a későbbi évszázadokban is, újból és újból megfogalmazták a moldvai katolikusok. L. pl. XI. Piusz pápához címzett levél (1930). Vincze 2004. 170–171. L. még az 1982-ben megfogalmazott, II. János Pál pápához címzett, 1000 katolikus által aláírt levél (n. n. 1982. 3.); továbbá Csernik Antal 1992-ben, előszóban felolvasott kérvénye II. János Pál pápához (n. n. 1992. 28.).

12 L. PERCA 2012. 14.; TÓTH I. 2006. 16. Gegő Elek a következőket írja: „*Moldvában magyar = katolikus; moldván = nem-egyesült görög értelemben vétetik*”. Gegő 1838. 57. A jászvásári Nemzeti Levéltárban fellelhető „*Pachetul 1078, Documente Catolice*” címet viselő fondjegyzékben, a római katolikus templomok és a római katolikus papok következetesen ungar jelzővel szerepel („*biserica ungurească*”, „*preotul ungar*”), a katolikus kifejezés ritkán fordul elő.

tudat, hanem a vallás jelölte ki. Bár ennek a kérdésnek a tisztázása történeti vizsgálatokat kíván meg, az mindenképp kérdés, hogy a közép- és újkori moldvai egyházi viszonyok közepette mennyire volt/lehetett meghatározó közösségalkotó és világgéppformáló erő a vallás. TÁNCZOS Vilmos (TÁNCZOS 1995. 85.) szerint a korabeli állapotok tükrében nem túlzás azt állítani, hogy „a moldvai magyar katolikusoknak a 17–18. század folyamán alig volt hivatalos vallásosságuk”.

Visszakanyarodva a témánkra, annyi bizonyosra vehető, hogy 1. a vallás nem helyettesítette az etnikai identitást, ellenkezőleg, a két elem egymást igazolta és magyarázta,¹³ 2. a köztudatban a vallás és az etnikum a 20. században is szinonim fogalomként élt. Nemcsak az ortodox egyház, hanem a románság egésze is „idegen elemként” kezelte még a román nyelvű katolikusokat is, lévén, hogy a közvélekedés szerint igazi román csak ortodox vallású lehet.¹⁴ A 20. század, és bizonyos tekintetben napjaink politikai viszonyai, az etnikai identitás vállalására nézve kritikus, sőt kockázatos légkört teremtettek Moldvában, aminek folytán a moldvai magyarok körében a vallási identitás „vállalhatóbbnak” bizonyult, nem is annyira az etnikai konfliktusok elkerülése végett, inkább azért, mert saját (etnikai), politikai érdekképviselet hiányában az egyház volt az, akire a katolikus lakosság társadalmi, civil ügyek esetén támaszkodni tudott. Ez az adottság ma is sajátossága a moldvai katolikus társadalmaknak. Erről az egyik magyarfalusi adatközlő a következőképpen vélekedett: „*Hát magyar vagyok, mi lennék? Cetălean român* (Román állampolgár)! *De mondd meg magad nekem, ha valami bajom van, akármi, futok lesz ki Magyarfödre? Magyarföd messze van... Egy más ország. Na-re cum să se bage.* (Nem avatkozhat be.) *Akármivel, egy bajod van, egy nehezséget, futsz a paphoz, nem? Az van itt! Egyfélék vagyunk. A pap es olyan mind mik, te apară și de alții,* (másoktól is megvéd), *mert mi-énk féle.*”¹⁵ A katolikusok vallásos önmeghatározása mit sem változtatott az ortodox közvélekedésen, hiszen a jászvásári püspökség tudományos ideológiáját követő egy némely történész kivételével, az ortodox lakosság ma is magyaroknak nevezi a katolikusokat,¹⁶ azokat is, akik román anyanyelvű szülőktől származnak. A „magyar identitású” katolikusok ennek tudatában vannak, ezzel kapcsolatosan az előbb említett adatközlő a következőket mondta: „*Még van egy-egy, amelyik erőt nagy románnak tartja magát. Olábbak az oláhnál. Van, mit kacagjanak rittik az olák.*” A pusztinai Nyisztor Ilona visszaemlékezése szerint

¹³ Katolikus, mert magyar, magyar, mert katolikus. Tóth István György történész hangsúlyozta, hogy Moldvában a románok a katolikus vallást *magyar vallásnak*, a katolikus papot pedig *magyar papnak* nevezik, akkor is, ha adott esetben német az anyanyelve. Tóth I. 2006. 16.

¹⁴ BARSZCZEWSKA 2009. 119. A kérdésről részletesen I. PERCA 2012. 14.

¹⁵ 42 éves férfi, Magyarfalu, 2010.

¹⁶ Fontos hangsúlyozni, hogy az ortodox románok egészen a legújabb időkig magyaroknak nevezték a katolikusokat, a csángó kifejezés az utóbbi években jelent meg körükben, többnyire a magyar szakirodalom és köznyelv propagandájának köszönhetően.

„A szüleim, a falubeliek soha nem mondták magukról, hogy csángók. Ők mindig azt mondták, magyarak. Még a romának es, a szomszéd falubeliek, munkot magyaroknak neveztek, s csufolkadtak velünk: „ungur-bungur”.¹⁷ Érdekes megállapítást tesz Gegő Elek (GEGŐ 1838. 49.), aki szerint a Moldvában élő etnikumok közötti konfliktus alapja nem etnikai, hanem vallási természetű. „A moldovánokról (...) nemzeti characterében kitünő fő vonás a' magyarok elleni gyűlölség, melly bennök nem nemzeti, hanem vallásbeli szempontból gyökerezett és ágozott el” Az etnikai megosztottság mögött akár a nyugati és a keleti egyház által mesterségesen gerjesztett politikai és vallási megosztottság is feltételezhető, feltehetően a vallási konverzió megakadályozása céljából.

Lényeges momentum, hogy Moldvában a vallási intézményeknek és a nemzet-állam intézményeinek a megalakulása egy időben, a 19. század végén következik be, és ezek egymásra való hatása aszimmetrikus, a nemzeti érdekek egyoldalúan érvényesülnek a vallási szférában. A modern nemzetállamok politikai intézményei olyan ideálokat, célokat fogalmaztak meg, amelyek a társadalom egésze számára vonatkoztak, a nemzetté válást a társadalom minden rétegétől elvárták.¹⁸ Moldvában a katolikus lakosság román nemzetbe történő integrálásának a folyamatában – az iskola mellett – az egyház is politikai intézményként funkcionált. Peti Lehel (PETI 2010. 232.) azon az állásponton van, hogy azáltal, hogy „a román katolikus egyház dogmatikusan feltételezi a moldvai csángók román eredetét (...) az etnikus dimenziót vallási mezőbe projektálják. A magyar etnikai identitás így válhat vallásilag is megbélyegzetté, amelyet az egyház által működtetett mágiikus büntetőrendszer erősít fel”. Az egyház szerepét, sőt felelősségét nem tagadva, megjegyzendő, hogy a bevezetőben említett előzmények – ti. az etnikai és a vallási elemek egybeolvadása – jelentős mértékben elősegítették az egyház által propagált identitás megjelenését, legalábbis, ami az etnikus jegy vallási mezőbe történő projektálását illeti, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy a katolikus lakosságot másik nemzetből eredezteti. A jövő kutatását terhelő feladat annak kimutatása, hogy a moldvai katolikusok között voltak-e Erdélyben elmagyarosodott és rekatolizált románok, ahogyan azt az egyházi álláspont ma feltételezi. A kutatási eredménytől függetlenül, a történelmi tények jelenlegi ismeretében a moldvai katolikusok román eredetének az elmélete tudományosan tarthatatlan.

KATOLIKUS KÖZÖSSÉG

A moldvai katolikusok identitására irányuló vizsgálatok jellemzője a népszámlálási felmérésekre jellemző kérdőíves módszer alkalmazása és a tényszerű, történeti ismeretek „számonkérése”. Az identitást jelölő kifejezések (katolikus,

¹⁷ Nyisztor Ilona. In NAGY 2013. 21.

¹⁸ Vö. Daniel – Durham 1997. 9.

magyar, oláh stb.) általában adottak, a kérdezettek mindössze a kategóriák között választhatnak szabadon.¹⁹ A tapasztalatok azt mutatják, hogy az identitás külső kifejezése gyakran vagy rendszerint szituációfüggő, ezért a gyűjtési körülmények ismertetése mellett²⁰ elengedhetetlen azoknak a történeti, társadalmi folyamatoknak, belső adottságoknak és külső hatásoknak a vizsgálata is, ahol az identitáselemek (vallás, etnicitás, lokalitás, nyelv stb.) összefonódása vagy konfrontációja stb. egyértelműen megnyilvánul.

Nemcsak a vallási életre jellemző, napjainkban is tapasztalt sokszínűség, szinkretizmus szempontjából, hanem az identitás szempontjából is igen lényeges tényező, hogy a moldvai magyar katolikus lakosságot különböző korokban, különböző térségből és különböző okok miatt, Moldvába menekült vagy költözött erdélyi magyarok alkotják.²¹ A szervezett áttelepedés mellett gyakori volt a spontán vagy a kényszerű „szivárgás” is, amiről részletes és pontos ismeretekkel nem rendelkezünk. Az identitásvizsgálat szempontjából tehát igen fontos a *migráció* kérdésének a vizsgálata, ezen túlmenően pedig arra a kérdésre is választ kell keresni, hogy – a sűrű népességmozgás közepette – egyáltalán beszélhetünk-e, és mikortól, milyen értelemben etnikai vagy vallási szempontból (egységes) *csoportról*, *népcsoportról*. Ismereteink szerint néhány történelmi fordulóponttól

¹⁹ Egy hosszan tartó állomásozó terepmonka, az empirikus tapasztalatok elemzése sokban árnyalná a merev, egyöntetűen és egyoldalúan a modern identitáskategóriák és tudományos szempontok szerint megalkotott képet.

²⁰ Ti. a kérdező személye (nemzeti hovatartozása), és a kérdezett pillanatnyi állapota, az adat felhasználása, a gyűjtés helyszíne és a jelenlévők nemzeti hovatartozása, a diskurzus nyelve stb. – mindez pedig akár egymástól eltérő, vagy egymásnak ellentmondó vizsgálati eredményekkel járhat, adott esetben egyetlen személy esetében is.

21 Néhány, jelentősebb kitelepedési hullám: 1436–1460 között, fél évszázadon át több ezer, többségében magyar nyelvű huszita érkezett Moldvába. 1457–1504: Nagy István moldvai vajda uralkodása alatt, Erdélybe tett hadjáratai alkalmával elhurcolt magyar foglyokat Moldvába telepít le. 1479–1493: Báthory István erdélyi vajda kegyetlenkedései miatt a székelyek nagy számban menekülnek Moldvába. 1562-től megsokasodik az Erdélyben jobbágysorsot vállalni nem akarók tömeges szökése Moldvába. A 17. század elején, Erdély háborús időszakában újabb menekültek érkeztek Moldvába. A marosvásárhelyi országgyűlés okirataiban így említik őket: „Az elmúlt időkből az szegény országunk nagy sok ínsége és romlása miatt, főképpen Moldvába számtalan sok szegénység futott”. 1612: A szebeni országgyűlés elrendeli „Moldvára menő utak és ösvények őrzését”, továbbá, hogy „ha marháستól, feleségestől innét Erdélyből az szegénység által akarna menni, el ne bocsássák, hanem megtartoztatván, ki-ki földesurának visszaadják”. 1707: Rabinutin osztrák császári generális hadai elől a Székelyföldet védő kuruc katonaság nagy része Moldvába menekül. A megtorlástól tartó nemesek is velük tartanak. Hazatérésre csak 1711-ben nyílik lehetőség. 1764: Január 7-re virradó éjszakán a Csikmadéfalván tanácskozára összehívott székelyeket az osztrák császári katonaság ágyútűz alá veszi. A tömeggyilkosság túlélői, a vidék megfélemlített lakosságának egy részével Moldvába menekülnek. Kisebb hányaduk innen továbbmegy Bukovinába, ahol öt falut alapítanak, a többiek véglegesen megtelepednek a moldvai magyarok között. A 19. századot jellemző háborús körülmények ellenére a moldvai magyarság száma ebben az évszázadban is fokozatosan nőtt a felerősödő székely kivándorlás következtében. Mikecs László nyomán, I. Mikecs 1989. L. még: <http://www.csangok.ro/A%20moldvai%20magyarok%20eletfaja.htm> Letöltés: 2013. augusztus 23.

eltekinthető, a magyarok nem szervezett keretek között érkeztek és telepedtek le Moldvában, politikai védelmet nem élveztek, és egészen a 20 század közepéig nem részesültek az állampolgárokat megillető jogokban sem stb.²² Sok esetben idegeneknek, menekülteknek tartották számon,²³ akik jobbágy vagy részes státusban dolgozhattak egy-egy moldvai földesúr birtokán. Kedvezőtlen körülmények esetén (túlnépesedés, jobbágyi terhek, házasságkötés) felerősödött a belső migráció is, aminek eredményeképpen nem alakult ki vagy nem erősödött meg a lokális identitás sem. A magyar identitás szempontjából ezek a körülmények (ti. az idegenség, a jövevénység, az alávetettség, és persze a katolicizmus, a magyar nyelv stb.) legalább olyan mértékben meghatározóak, mint az a tény, hogy a reformkori magyar nemzeti ébredés hullámai nem lépték át a Keleti Kárpátok gerincét, vagy az, hogy a moldvai magyarság nem rendelkezett a nemzeti ideológiát „*meghonosítandó*” értelmiségi réteggel. A közös származástudatot és együvé tartozást egyedül a magyar nyelv erősíthette valamelyest, ám (úgy tűnik) a nyelv nem számított olyan (elégséges) köteléknek, amely az elszórt falvakban élő, egymással nem igazán érintkező jobbágyközösségeket népcsoporttá kovácsolta volna. Érdekes párhuzamnak kínálkozik az Amerikába vándorolt magyar migránsok helyzete. Balogh Balázs az amerikai magyarok körében végzett kutatásaiban kimutatta, hogy a különböző történelmi korszakokban Magyarországról kitelepedett magyar csoportok nem vállaltak közösséget egymással.²⁴ A röviden vázolt történelmi körülményeknél fogva, úgy vélem, a Moldvába települt magyar közösségeket, intézményhálózata és működése révén az egyház kovácsolta közösségé, éspedig – nem etnikai, hanem vallási, azaz – *katolikus közösségé* (comunitate catolică). Véleményem szerint a középkori „hagyaték” mellett²⁵ ebből adódik a moldvai magyarok *vallási identitása* és az egyházhoz való sajátos kötődése. A katolikus identitás gyökerét valahol itt kell keresnünk.

²² Perca Mihai nemrég megjelent kötetében részletes képet nyújt a második világháború körüli állapotokról. Eszerint a moldvai magyarok számára a román hatóságok nem állítottak ki személyes okiratokat, nem vásárolhattak földet, a diákokat ortodox mise hallgatására kötelezték stb. A szélsőséges tervek szerint a háborút követően a moldvai magyarok számára három lehetőség állt rendelkezésre: az ortodoxiába való beolvadás, az országból való kiutasítás vagy halál. 1942-ben visszavonták a szavazati jogot. Ilyen körülmények között egyesek áttértek az ortodox hitre. PERCA 2013. 14.

²³ A *menekült, szökött* motívum a moldvai magyar folklórban is elevenen él. Egyik magyarfalusi történelmi monda szerint például a falu lakosságának a magját „Magyarföldről” szökött katonák alkotják, akik a szomszédos Klézséről hoztak maguknak feleséget.

²⁴ A második világháború idején kitelepedt magyarok például az '56-os menekülteket a kommunizmustól fertőzött, nem igaz magyaroknak tartották, nem vállaltak közösséget velük. Balogh Balázs 2013. április 25-én, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészkarán, a Bölcs Akadémia rendezvényén elhangzott, *Néprajzi terepmunka az amerikai magyarok között* című előadása alapján.

²⁵ Azaz az etnikai és a vallási elemet egybeolvasztó „katolikus identitás”.

TRADÍCIÓ

A moldvai katolikusok esetében az etnikai identitás fenntartásában és közvetítésében a (lokális) tradíció meghatározó szerepet töltött be, így az eredettudat, a világgép, vizsgálata esetén elengedetlen a közösségszervező hagyományok (pl. szokások) ilyen szempontú elemzése. Az etnikai identitás mellett a lokális és csoportidentitás különböző formái is megfigyelhetők, melyek alkotóelemei közt domináns szerepet tölthetnek be a helyi szimbólumok (szülőföld, viselet, nyelvjárás, szokások stb.). Gondoljunk például a szabófalvi költő, Lakatos Demeter költészetében megjelenő, sajátos, nem etnikai, nem vallási, hanem lokális, „tradicionális”, „paraszti” identításra.²⁶ Emellett a több évszázadra áthúzódó instabil egyházi szervezet (misszió), a paphiány, a latin és a román nyelvismeret hiánya stb. a moldvai magyar közösségekben a népi kultúra (népszokások, hiedelmek stb.) identitásszervező és erősítő szerepét vonta maga után. Ritkán esik szó arról, hogy a moldvai magyarok nemcsak a római katolikus egyházhoz és a valláshoz, hanem a saját (magyar) hagyományaikhoz és néphitükhöz is rendkívüli módon ragaszkodtak. A helyi – az egyház értelmezésében pogány illetve erkölcstelen – hagyományokat sem az egyháznak, sem a modernizáció hullámainak nem sikerült maradéktalanul megszüntetni.²⁷

IDENTITÁS

A vallási azonosságtudat a moldvai katolikusok esetében véleményem szerint elsősorban egy vallásos közösséghez, azaz a római katolikus egyházhoz való tartozás tényét és érzését jelenti. A moldvai katolikusok esetében relevánsnak érzem Daniel – Durham (DANIEL – DURHAM 1997. 5.) szerzőpáros megállapítását, akik a témában végzett (lengyel) kutatásaik alapján kimutatták: a vallási azonosság „nem pusztán önmegnevezés vagy önmeghatározás, hanem egy társadalmi kötelék átélése”. Tereptapasztalataim alapján úgy vélem, a moldvai magyarok vallási azonosságtudata elsősorban *életmódot* és *világnézetet* jelent, olyan világnézetet, amely – hitrendszerének, ideológiájának köszönhetően – az egyéni és a közösségi élet számára célt fogalmaz meg, az élet számára *értékrendet* állít fel.²⁸ Bármennyire is meghatározóak az etnikai identitásmo-
dell alakulásában a történelmi és a társadalmi tényezők, az identitás legfőképpen *pszichológiai* és *szimbolikus* funkciót tölt be. Ezt hangsúlyozza Stephen Steinberg (STEINBERG 1994. 59.) is, aki szerint az etnikai csoportok rendszerint olyan *értékrendet* (más szóval kultúrát) alakítottak/alakítanak ki, amely

²⁶ A költő számos versében ír a szülőföldről, a Szeretről, a hagyományokról, mint olyan értékekről, amelyek azonosságtudatát meghatározzák.

²⁷ A kérdésről részletesebben I. IANCU 2013.

²⁸ Vö. DANIEL – DURHAM 1997. 6.

a teljes emberi életet (más szóval a társadalmi életet) szabályozza. Ezt igazolja a moldvai magyar vagy katolikus közösség anyanemzettől távol, és attól függetlenül, kisebbségi sorban kialakult kultúrája is, amely saját és sajátos, a társadalmi élet irányítását segítő értékrendet, tradíciót biztosít(ott) és tart(ott) fenn az azt éltetők számára.

ÖSSZEZÉS

A dolgozatban fejtegetett kérdésre vonatkozó észrevételeimet összegezve, mindenekelőtt azt kell hangsúlyozni, hogy 1. a moldvai magyar katolikusok identitása rendkívül bonyolult szerkezetű és sokrétegű, a jelenség nem egyszerűsíthető le egyetlen elemre. 2. A vallási önazonosság nem egészen tekinthető mesterséges egyházi konstrukciónak, és nem 20. századi fejlemény; annak a középkori identifikációnak a továbbélése, amikor és ahol az etnikumok elkülönülésében a vallás fontos azonosító jegynek számított. 3. A Moldvába települt, Erdély különböző részeiről származó magyar csoportok közös ismérve a római katolikus vallás és a magyar nyelv volt,²⁹ ami egyrészt könnyítette az újonnan érkezettek integrációját, másrészt fokozta a vallás szerepét az integráció folyamatában. 4. A moldvai magyar településeken való jelenlétének köszönhetően az egyház, mint egyetlen integráló intézmény, az itt élő közösségeket katolikus közösséggé formálta. 5. Az identitásvizsgálat kapcsán végül számolni kell a magyar szakirodalomban elterjedt identitás-konstrukciók (vissza)hatásával is, amelyek mind a katolikus lakosság önazonosságától, mind pedig az ortodox románok identifikációs nézeteitől különböznek. Előbbiek számára a vallásos identitás elsősorban értékrendet, életmódot és világlépet jelent, utóbbiak szerint a moldvai katolikus lakosság katolikus identitása mögött magyar (esetleg német vagy lengyel) eredet rejlik.

IRODALOM

- BARNA 1996 = BARNA Gábor: Vallás – identitás – asszimiláció. In Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc, 209–216., 1996.
- BARSCZEWSKA 2009 = BARSCZEWSKA, Agnieszka: A moldvai csángók identitása (1860–1916). In Diószegi László (szerk.): *Moldvai csángók és a változó világ*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 103–122., 2009.
- BENDA 1989 = BENDA Kálmán: *Moldvai csángó-magyar okmánytár I–II*. Budapest, Magyarországtudató Intézet, 1989
- DANIEL – DURHAM 1997 = DANIEL, Krystyna – DURHAM, W. Cole: A vallási azonosságtudat mint a nemzeti identitás összetevője. *Fundamentum*, 2. sz. 5–21., 1997.

²⁹ Természetesen a husziták, és a később letelepedett reformátusok kivételével, akiket azonban az idők folyamán a katolikus misszió rekatolizált.

- DIACONESCU 2005 = DIACONESCU, Marius: A moldvai katolikusok identitáskrizise a politika és a historiográfiai mítoszok között. In KINDA István – POZSONY Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 9–20. 2005.
- DIÓSZEGI–POZSONY 1996 = DIÓSZEGI László – POZSONY Ferenc: A moldvai csángók identitásának összetevőiről. In Diószegi László (szerk.): *Magyarságkutatás 1995–1996*. Budapest, Magyarságkutatás könyvtára, 105–111. 1996.
- DOMOKOS 1979 = DOMOKOS Pál Péter: Petrás Incze János: tudósítások. In Domokos Pál Péter „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”. Budapest, Szent István Társulat, 1292–1518., 1979.
- 2001 = DOMOKOS Pál Péter: *A moldvai magyarság*. 6. kiadás. Budapest, Fekete Sas Kiadó.
- CZELDER 1862 = CZELDER Márton: *Egyházi alapszabály a Moldva-Oláhországi szétszórta reform. magyar eklézsiákban*. Az ev. ref. főtanoda könyvnyomdája, Kolozsvár, 1862.
- GAZDA 1993 = GAZDA József: *Hát én hogyané stritnám*. Budapest, Szent István Társulat, 1993.
- 1994 = GAZDA József: A nyelv és a magyarságtudat szintjei a moldvai csángóknál. *Néprajzi Látóhatár*, III. évf., 1–2. sz. 269–282, 1994.
- HALÁSZ 1992 = HALÁSZ Péter: A moldvai csángók magyarságtudatáról. *Művelődés*, XXL. évf., 2. sz., 11–12. 1992.
- IANCU 2013 = IANCU Laura: *A népi és egyházi vallásosság ütközésének egyházpolitikai vonatkozásai a 20. század eleji Moldvában*. Megjelenés alatt az *Ethnographia* folyóiratban, 2013.
- JAKAB 2006 = JAKAB Attila: *Csángóság és katolicizmus. Az identitástudat változásai. / Műhelytanulmány, 18./* Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Köz-alapítvány, 2006.
- MIKECS 1989 = MIKECS László: *Csángók*. Kolozsvár, Bolyai Akadémia, 1989.
- NAGY 2013 = NAGY Enikő: „Van lehetőség kultúránk megmaradására”. Nyisztor Ilona népdalénekes a csángóságról – csángó dialektusban. *Új Ember*, 2013, LXIX. évf. 14–15. sz., 21., 2013.
- PÁVAI 1996 = PÁVAI István: Vallási és etnikai identitás konfliktusai a moldvai magyaroknál. In *Néprajzi Értesítő*, LXXVIII. évf. 7–27., 1996.
- PERCA 2006 = PERCA, Mihai: Szabófalvi események. In Diószegi László (szerk.): *A moldvai csángók*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 19–25., 2006.
- 2012 = PERCA, Mihai: *Rădăcini. Despre maghiarii din Moldova* (ceangăii). K.n.
- PETI 2008/a = PETI Lehel: Transznacionális életformák és szekták. A moldvai csángó falvakban jelentkező új vallási jelenségek interpretációs lehetőségeiről. In Uő.: *A moldvai csángók vallásossága. Hagyományos világbkép és modernizáció*. Budapest, Lucius Kiadó, 183–212., 2008.
- 2008/b = PETI Lehel: Identitásmodelláló tényezők a moldvai csángó falvakban. In Peti Lehel: *A moldvai csángók vallásossága. Hagyományos világbkép és modernizáció*. Bp. Lucius Kiadó, 2008.
- POZSONY 2005/a = POZSONY Ferenc: A moldvai magyarok történeti tudata. In Pozsony Ferenc: *A moldvai csángó magyarok*. Budapest, Gondolat Kiadó – Európai Folklór Intézet, 95–110., 2005.

- 2005/b = POZSONY Ferenc: *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben*. Budapest, Magyarországtudatás Könyvtára. 2005.
- STEINBERG 1994 = STEINBERG, Stephen: *Az etnikum mítosza: fajok, etnikumok és osztályok Amerikában*. Budapest, Cserépfalvi Alapítvány, 1994.
- SZILÁGYI 2006 = SZILÁGYI Levente: Vallási identitás Hosszúmezőn. *Korunk*, 17. évf. 5. sz. 98–103., 2006.
- TÁNCZOS 1995 = TÁNCZOS Vilmos: „Deákok” (parasztkántorok) moldvai falvakban. *Erdélyi Múzeum*, LVII. évf. 3–4. sz., 82–98., 1995.
- 2006 = TÁNCZOS Vilmos: A moldvai csángók asszimilációja történeti perspektívában (szempontok, források, kutatási feladatok). In Diószegi László (szerk.): *A moldvai csángók*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 27–46. 2006.
- TÓTH 1999 = TÓTH István György: Csángó hétköznapiak a 17. században. *Rubicon*, X. évf. 9–10. sz., 26–29., 1999.
- 2006 = TÓTH István György: A katolikus egyház szerepe a moldvai csángók etnikai identitásának kialakulásában a 17. században. In Diószegi László (szerk.): *A moldvai csángók*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 11–17.
- TURAI é. n. [2005] = TURAI Tünde: Történeti tudat vizsgálata Klézsén. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors. A moldvai csángók a változó időben*. Budapest, Magyarországtudatás Könyvtára, 131–143. é. n. [2005].
- VINCZE 2004 = VINCZE Gábor (szerk.): *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához*. Budapest, Teleki László Alapítvány – Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület. 2004.
- 2008 = VINCZE Gábor: Egy magyar etnikai csoport a román nemzetépítés árnyékában. A moldvai csángó-magyarok sorsa a 19. század végétől a 21. század elejéig. In Ilyés Sándor – Peti Lehel – Pozsony Ferenc (szerk.): *Lokális és transznacionális csángó életvilágok*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 9–74. 2004.
- ZÖLD Péter
- 2002 = *Pater Zöld*. Bibliotheca Moldaviensis. Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal. (n. n.)
- 1982 = „Nagy keserűségben vagyunk...” Csángó magyarok levele II. János Pál pápához. *Életünk*. [München] XIV. évf. 6. sz. 3. (n. n.), 1982.
- 1992 = Magyarország édes országunk. Csernik Antal életrajzában elmondott levele II. János Pál pápához. In *Örökség*. A szájhagyomány folyóirata. 1992. 1. sz. 28.